

(سۆستەم باجەلان) و پەژژە (ئەدەبی منداڵان) و ھەندەك شتی تر ... ئیسماعیل تەنیا

مانگی حوزەیرانی ساڵی ۱۹۸۲، چوار ساڵ بەسەر شیعەر نووسینم تەپەیبوو... چەند شیعرو بابەتەکیشم، بەواوکردبەو. ئێو کات، مانگ نەبوو، چەند کتەب و نامیلکەیک کوردی تەدا بەواو نەکرەتەو، بەتایبەتیش شیعەر... شیعەرکانی خەم لە دەفتەرەکدا، نووسیبەو. لەقەناغی خوڵەندی ناوەندی، بەتایبەتیش لە پەلی دووێم و سەییەم، ھاوێشی ھەرێم (دەلەر ئیسماعیل زەزا) بوو. ناوبراو، کوێخەزوری (مەدحەت بەخەو)ی شاعیر بوو. پەشنیاری کرد کە شیعەرکانم بە (مەدحەت)ی زاوای پیشان بدەم. ھاوینی ساڵی ۱۹۸۱، ئەوارەیک لەگەڵ دەلەر، چووینە ماڵیان لە گەڵەکی ھوناکە. لە باخچەکە ی دانیشتین، ھەندەك لە شیعەرکانمی خوڵەندەو، بەشەکی کەمی بە دە بوو... ئێوێنی زەری کردم، ھانیدام زەتر شیعەر بخوێنمەو... ھەر و ھا لەم سەردەمە سەخت و دژواردا، گەڵەک بای کورد بوون و کوردایەتی، بە کردین. ئێوێشی پرسی:

- کەمەم شیعەرکانی منت خوڵەندەتەو؟
- نەخەر، لەبەر ئەوەی لە بازاردا دەست ناکەون.

دوای دوو ھەفتە، دوو کەمەم شیعری بەواوکراوی خە، (ئەبەری ژیان- ۱۹۶۸)، (ورشی ئاوات- ۱۹۷۳)، بە دەلەردا، بە ناردەم. دیار بوو لەکتەبخانە (ئامادەیی زەگاری کوێان)، خواستبوونی، چونکە مەری ئەوێ بەسەرەو بوو. دوای خوڵەندەوێان، بە ھەمان گە، کتەبەکانم ناردەو. ئەوێندە ی نەبرد، دەلەر بە ماڵەو چوونە بەغدا. چەند ساڵیک دوای ئەمەش، لە گەڵ نامەو، پەییوێندیمان ھەر ھەبوو... ماوێک بەدەنگ بوو، پاش سەراغ کردن، بەم دەرکەوت کە سەفەری (لەندەن)ی کردوو. زەر پەش مەدحەت بەخەو، پەییوێندیم لەگەڵ مامەستا (عەزیزی مەلای شە)، ھەبوو. ئەو، دوو نامیلکە بە منداڵان، بەواوکردبەو، (پشیلەکە)، شیعەر، چاخیانە کاکە فەلاح، سەلمانی، ۱۹۷۹، ۴۰ لاپەتە)، (قوڵەمەیتەر، چەتەک، چاخیانە ۱۰ پەپەین، سەلمانی، ۱۹۸۰، ۳۰، لاپەتە). شازدە پارچە شیعری خەم ھەبژاردو لە دەفتەرەکی شەست لاپەتەیی ھەڵداری قەبار (ئە ی پەنج)، نووسیبەو... کەوتمە خولای چا پکردنیان. لەبەر ئەوەی مامەستا عەزیز ئەزموونی کتەب چا پکردنی ھەبوو، ئێو شوێنی چا پکردنم، لەپرسی.

ناوبراو گوتی:

- د بټ شيعر ګان، ب د ست خ ټ ټ ګی درشتی خ ش و وون، بنووسی و. بیندیر ب ګدا ب دائیر (بقا ب ی ګشتی)، تاو ګو ټ وان شيعر ګان بد ن پ سپ (خ بیر) ګ، ل و م ټ ټ تی چا پکردنی پ بد ن و با شتریش، شيعر ګان ب ق ټ ټ م ټ ټ ګ، ګرت (ت قتیع) ب ګی، چونک ګر م ټ ټ تی چا پکردنت و ګرت و ب چا پخان ناردت ب ګدا، کارم ندانی چا پخان ع ر بن و کوردی نازانن د بټ وش ګان ب ق ټ ټ می سوور ل ی ګر، جودا ب ګر ند و، تاو ګو دوو وش ت ګ ټ ب ی ګر ن ګر ن. ټ و ګات، د بوو و ب ګر، ب م پ ر س ی د ګوترا: (ت قتیع). پرسم: من ناچم ب ګدا، چن بیندیرم؟

- ټ ټ ست م با ګ لان (ټ ټ ست م س لام مح م د ټ مین)، زوو زوو د چ ټ ب ګدا، ب ویدا بیندیر... ما یشیان ل ب رامب ر مز ګ و تی (نازادی) ی، س لامی منیشی پ ب ګ ی ن.

ه ټ ټ ی ګ دواتر، ل ګ (ن جات ه مز حوس ن) ی هاو ټ م، د ست نوو س ګ (پ رد ی ش رم) م، ه ګر و کا ترم ر ن ی س ر ل ب یانی، ب س راغ کردن، ما ی (ټ ټ ست م) مان د زی و. ل د ګا ماندا، د ر ګای کرد و، خ م پ ناساند. ه ر خ و او و بوو، دیار بوو تاز ل خ و ه ستا بوو. ناوبراو، ی ګ دوو مان ګ د بوو ک م ټ ټ شيعری: (ل پ ناوی ت دا د ټ یم) ی، چاپ و ب او کرد ب و. ل م و ب ریش، (ژان و د ټ داری - ۱۹۷۷)، (شاعیر ګی تینو ل پ ناوی بیر و ریدا - ۱۹۷۸)، (س لین، شيعری مندا ن - ۱۹۸۰)، (د ریا - ۱۹۸۱) ی، ب او کرد ب و. ټ وان م خو ند ب و، ل دوو و، ب ناو، د مناسی... ب خ ند و و ی ګی خ ش و، و ګ ټ و ی ل م ټ بټ من بناسی، پ شوازی ل ګردم. س ر برد ی گیرانی خ ی ل لاین دائیر ی ټ منی ه ول ر و، ب ګ ټ اید و... ټ و ټ ټ، ی ګ دوو ټ ټ د بوو، نازاد کرا بوو.

ټ ټ ست م، ش و ل ی ګ ګ ل یا ن ګانی (ما م ستایان)، یان (نازادی)، دوا ی خوار د ن و و م ست بوون و، ګ ان و ب دونیای ل وان و ل نازادی، ه قیقت د د ز ټ و، هیچ ب ر ب ست و سانس ر ګ ل ب رد م خ یا و نازادی د ر ب ین، نابیند... ل م دنیا نازاد و، ل ناو ح شاماتی خ ګ و، ټ و ی ل هزو د روونیدا ه ی، د ټ س ر زمانی و، نایان ګ ټ و... ټ و ند جو ن ب ټ م و دارو د ست ګانی د دات، تا سفت و س ی د ی خ ی داد مرک ندت. م فر ز ی ګی دائیر ی ټ من د ن و، د ست ګیری د ګ ن. پاش دوو س ټ ټ زیندانی کردن ل دائیر ی ټ من، ب یان د رد ګ و ټ ټ و کا ت خ یا بوو، نازادی د ګ ن. ټ و ی من بیزانم، ناوبراو ل م کا ت س ختا ن دا، ه و ست ګی تریشی

ژمار (۱۵۸) ی مانگی ئابی سا ۱۹۸۹ی گڤاری (بـیان) دا،
بـاوکرد و. زـتر لایـنـه باشـکانـی خـستـبو و. فـواد سـدیـق (فـواد خـگری ئـوسا، ئـویـش شـتـکی لـسـر نووسـبو، بـمـام ئـویـ ئـو، زـتر لایـنـه نـگـتـیفـکانـی دـستـنـشان کـرد بو. پـش ئـوی بـ گڤاری (بـیان) ی بنـرت، لـ دوکانـی (جـعـفـر هاشـم خـیات)، کـ ئـوکات شوـنـی بـیک گـیـشتـنی دـست و ئـکـختـنـکانـی (حزبی سـیالیستی کوردستان) بو، بـی خوـندـم و. بـاستی سـرنج و بـچوونی جوان و دروستی، دـربـیـبو. بـتـکی نـارد، بـمـام بـداخ و، بـاونـکـرای و.

دوای ئـو، سـتـم بوو یـکـک لـ هاوـمـکانـم. جارـکیان لـ گـزینـی (مـچـک)، دانـیـشتـبووین، پرسـی: بـ ئـسـ خـکی کوـندـری؟
- خـکی گونـدی (گـمـگـو) ی سـر بـ ناحیـی (قوشتـپـم).

- ئـها... من لـ کـتـایی مایـسی سا ۱۹۶۹، (گـمـگـو) م بینـو...
ئـوکات، من کادیـرـکی باـی مـکتـبی سیاسی (جـلالی)، بووم. بیرت دـت، (چاـک) ی هاوـمـمان، نیوـمـمـکی تفـنگـی بردو، پـیـوـندی بـ پـشمـرگـو پارتییـو، کرد؟

(سـتـم)، هـرچـند تـمـنی بـر و هـمـکـشان دـچو، بـمـام هـشتا ژیاـنی هاوـسـرگـیری پـکـو و نـنا بو. تـواو خـی بـ شیـعرو ئـدب و فـنتازیا، تـرخان کـرد بو. لـ پا ئـو و شـدا، مـمـستا بو و شیـعری مندایـنیشی دـنووسی. کـنتاکـی ئـژانـی لـگـمـ مندایـاندا، هـ بو. ناوـ ناوـ کـی بـ مندایـ بـهرـمـندـکان، سازدـکرد. هانیدـدان کـتب بخوـند و شیـعـر بنووسـن. کـتبـبی مندایـانی بـسـردا دابـش دـکردن. هـ ویدـدا لـ دونیایـ خوـندـو و ئـدب، نزیکیان بـکا تـو. فـری چوونـ سـر مینـبـرو مایـکر فـن گـرتـن دـست و وتارـبـژی و شـرم شکانـدی دـکردن. ئـوکات، لـم بوارـدا، سـتـم باجـلان، یـکـک بوو لـ و کـسایـتیـ پـروـردـییـ ناوبـدـرانـی هـولـر. یـکـک بوو لـ هانـرو پـشتیوانـ دیارـکانـی مندایـان و نزیکـکردنـو یان لـ جیهانی خوـندـو.

لـ کـتـایی سا ۱۹۸۴، لـ بـرئـوی ئـوکات گڤاریـکی کوردی تایـبـت بـ مندایـان نـبو، پـشنیاری پـژـی (ئـدبـی مندایـان) ی کرد. هـر خـی دایـنـمـی سـرـکی پـژـکـ بو. کـمـمـک شیـعرو چیـمـکی مندایـانی کـکرد و، بریدیـ بـغداو مـمـتی چاپـکردنی لـ (یقـابـی گـشتی)، وـرگـرت. بـرگ، یان ژمار (۱) ی لـ مانگی کانوونی دووـمی سا ۱۹۸۵، بـ تیـراژی دوو هـزار دانـ لـ چاپـخانـی هـولـر (کوردستان) ی جارانی گـیو موکریانـی، چاپ و بـاوکرای و. بـشدارانی

یەکەم ژمارە بریتی بوون لە: (ستەم باجەلان، نەجات فەق حەلمی، پیربە مەحمود، ئیسماعیل تەنیا، سەلاح سەلیم سەیدک، خالید شەیدا، فەیسە دەهاتی). ئەم ژمارە یەکەم سەر ئۆرکە ئێوان چاپکرا. (عەبدولغەنی عەلی یەحیا)، لە یەکەم لێ ژمارەکانی ئەژنامە (العراق) ی عەرەبی، لایەکی (الثقافة الكردية)، لە سەری نووسیوو، ئێو بەشدارانی بە دامەزرێندەری پۆتۆتۆک و سەف کردبوو. دوا ئێویش، (سەعید زەنگەنە)، لە بەرنامە (ئەدب و هونەر)، لە تەلەفزیۆنی کەرکوک، نمایشکی بە کردبوو.

لە نۆرزی ساڵی (١٩٩٠) دا، ویستم ژمارە دوو، ئامادە بکەم. بە ئەم مەبەستە پێیوەندیم بە نووسەرێک، بە تەبەش ئێوانی زۆتر بە منداڵان دەنووسن. دوا ماوەیەک کەم، نەزەدە بە تەم لە هەموو ناوچەکانی کوردستان، بە هات. هەموو دووبارە بە خۆتەکی جوان نووسیوە، بە (٥٦) لایەکی فەلسەفە، ناردە (کەکی زانیاری عەراق- دەستە کورد)، بە مەبەستی پێچوونە و لەوێ زمان، کە پێیان دەگوت: (سەلامە لوغەوی). دوا ئێمە، ناردەمان (ریقابە گشتی). پاش دوو مانگ چاوەڕوانی، لەوێش دەرچوو. (سەعدوڵا شەخانی)، ئێوەکات، پۆتۆتۆکی هەبوو، کتێبی بە خۆتەکی چاپ کرد. نازانم قازانجی دەکرد یان نا؟! دەستنووسی ژمارە دوومان دایە ناوبراو بە نیازی چاپکردن. لە سەر بەرگەکی نووسیوو: ئێدەبی منداڵان، کەمە بەرەمەکی ئێدەبی بە منداڵان، بە سەرپەرشتی: ئیسماعیل تەنیا، ژمارە (٢)، نیسانی ١٩٩٠، هەولێر.

ناوێکی ژمارە دوو بریتی بوون لەم بابەتان:

- بەردەوام بوون، چێشک، هیوا و هەڵە غەفور، (بەداخ و لە کاتی هاتنە وێ ژەم بە هەولێر لە ٣١/٣/١٩٩١، شەهید بوو... پێشتر لە ئەژنامە هاوکاری چەند شیعەرێکی بە منداڵان، بە و کردبوو)، خۆتەکی گۆشەکی (کورە)، بوو.

- هونەر و پۆلێ نەگێنە، چێشک، خالید عوسمان تەها.

- سوود وەرگرتن، چێشک، دایکی فەیان.

- مەریوان و دار پێتەقا، چێشک، غازی حەسەن.

- چونا و فەق بە حەجە، چێشک، حەسەن کوخی.

- مام هەمەر، چێشک فەلکەری، ئاواز دزەیی.

- گەڕنگترین کارێک کە دەبێ ئێجمە بەت، چێشک، وەرگەڵان لە فارسی: هیمداد حوسەن.

- مام کەرەشک و مام گورگ، چێشک، وەرگەڵان لە ئینگلیزی و: بەیان مەمەد کەریم.

- بێق و مار، چێشک، وەرگەڵان لە عەرەبی و: ئیسماعیل تەنیا.

- هور کوه و منا، شيعر، ستيم باجلان.
- ئاواتى من، قوتتم، شيعر، جازا عالى ئىمين.
- سالى نولى خولندن، شيعر، ئىسماعيل تىنيا.
- جازنى نولوز، سمر، شيعر، عدو سالح شارباژلى.
- چراى زانست، شيعر، نجم خاليد نجم دين (نجم ئىللىلى).
- پىنووس، شيعر، شىش محمدمد عالى.
- گوول جوان، شيعر، ماحمود خىسر و كاوانى.
- اوول كوه، شيعر، ساج محمدمد كلاسلى.
- پشيل زردى، شيعر، لى تيف عوسمان ئاس.

پشككىش كىشم بى نووسىبوو، كى ژمارى دوو چاپكرا، سىعدو سالا شىخانى، بى ئارزوى خى، دىستكارى كردىبوو: پشككىش كى لادابوو. ناوى منى وىك سىرپىرشتىار لىسار بىرگى كى هىگرتىبوو. هىندىك بابىتى دىرهنا بوو، لىجياتى ئىللى هىندىك بابىتى تىرى دانابوو، كى پىيولندى بى پىلژى كى ئىلمى وى نىبوو، زىتر لىككىللىنى وى بوون. لى بىر ئىللى ئىللى كارى كى نىبوو، بى نىشارزايى ئىم بابى تانى دانابوو. دواى تىپىل بوونى (۲۷) سا بىسار ئىم پىلژىللى، بى مىژوو، پشككىش لادراو كى، بىللى و دىككىمى وى:

وتىللىكى پىويست

خولندى رانى هىژا...

* ئىم كىمى شىعرو چىللى كى دىخولنىتى وى، زادى بىرى چىندى نووسىللىكن، هىللى بىللى هىموويان لىللىكى ئاستى لىشنىبىرىدا نىن، هىندىكىان دىيارن و خاوىنى چىندى كىللىكى چاپكراون. هىشيان لى گىفارو لىژنامى كاندا، چىندى بىرهىمكىان بىللى وى. هىر بىللى پىودانگىش، هىموو بىللى تىكان، لىللىكى ئاستىدا نىن. هىر نووسىللىكش بىرپىرسىار لى بابى تىللى كى خى.

* هىقتانلى بىرسىن و بىللى: ئىم پىلژىللى چىن هاتى ئاراو؟ لىللى وىللى مى ئىللى دا دىللىللى: لىسار تى سالى (۱۹۸۵) دا، چىندى نووسىللىك لىشارى هىوللىللى پىشنىارىان كى كىمى شىعرو چىللى كى بى مىندا لىان بىللى ناوى (ئىللى بى مىندا لىان)، چاپ بىللى. پىشنىارىللى جىللى جى بوو. بىللى كىم ژمارى چاپكرا.

* بىللىدارانى بىللى كىم ژمارى، نووسىللى ران: (ستىم باجلان، نىجات لىلىق حىلمى، پىرىللى ماحمود، ئىسماعيل تىنيا، سىللى سىللىم سىللىدك، خاليد شىللىدا، فىسلى دىللىهاتى)، بى داملىزىللىللى بىللى بىللى بىللى بىللى پىللىللى دادىللىللى و كاك (ستىم باجلان) لىش لىللىكى تىللى وادى دىللى هىبوو لى پىشنىارى كىللى و ئىللىللىللى ئىم كارى هىر لى قىللىللى ئاوىللىللى وى تاوللى كو كامل بوون.

* ئىم كارى ئىم، يىكەم ھەۋى كەمكىيە، لى بوارى (ئەدەبىي مىندەۋان) داو، پەش ئىم، ھىچ كەسك ئىم كارى وا بى فراوانى لىۋى چەندايەتى نووسەرۋى، ئىنجام نەداۋى.

* دوو سە مانگ پاش دەرچوونى ژمارە يەك، گەنجەكى تولاز، كە يىكەك بوو لى دامەزرەندەرانى پەتەرەك، ويستى ژمارە دوو دەرەكات. بى ئىم مەستە، نووسەرەن بى دىنگىيەۋ ھاتەن و بابەتيان بى ئامادە كرد. ھەر خەشم پەتەرەكەم بى نووسىيەۋ ھەر بەشدارەكەش بى پەي توانا و ويستى چاپخانە، پارەيان كەكردەۋ دايانە دىست بەرە نووسەرە ئىۋ ھەقەشيان پە ۋا دىت كە لىسەر بەرگى يەكەمى ژمارەكە وشەي (بى سەرپەرەشتى:)، بنووسەت. بىئام ھەۋەكەك پاش دابىنەردنى بەشەكى زەرى پەويستىيەكانى چاپخانە، لىبار چوۋ، بى دىدارى ئىۋى بەشەز شاد نەبوو.

* پاش تەپەبوونى زەتر لى پەنج سە و چەند مانگەك بەسەر چاپ بوونى يەكەم ژمارە، بىرم لى دەرەردنى ژمارە دوو، كەردەۋ. لى پەتەرە ۹/۳/۱۹۹۰، لى گازىنەي (مەچكە)، پەشنيارەكەي خەم بى كاك (ئەستەم باجەلان) گەياندە. بى سىفەتى ئىۋى كە لى ژمارە يەكەدا، كەكەكى باشى ھەبوو، سەرەدەريش لى ئەدەبى مىندەۋان، دەرەكات. ئىۋەش زەر بى پەسەندى زانى و، ئىدى پاش ئىۋە نووسەرەنى تەرمان تەگەياندە كە نىازى پەتەرەكى وامان بى دىستەۋەيە. پاش مانگە و نىۋەك، كەمەكەكە بابەتمان لى نووسەرەنى ھەۋەلەرە سەلمەنى و دەھەكە و كەيە، بى ھاتە و، بى ژمارە (۲)، ئەگەيشتە.

* نەبوونى گەقارەكى تايەت بى مىندەۋانى كورد، يەكەم ھەندەرمان بوۋە بى ئەنجامدانى ئىم پەتەرەيە. لى مەژوۋى ئەدەبى كوردەدا، پەتەرەي ھەۋەش لى بوارەكانى شىعەرە چەكەكە و لىكەيىنەۋە فەلەكلەر، كراۋە و بى چاپەش گەيەنراۋە، بىئام لىم بوارەدا- وا بى فراۋانى-، ئىمە يەكەمەن ھەۋەۋە، نىازى بەردەۋام بوونەشمان ھەيە. بى مەسەلەي چاپەردەنيش، ھەر نووسەرە و بى پەي توانەي خەي، ئەركەي چاپەردەنى داۋە. ئىۋەي كە ماۋەش، كە لى نىۋەي زەترە، بەرە فەلەكلەر پەروەر، كاك (سەعدوۋەلا شەخانى)، تەۋاۋى كەردە، خەشى سەرپەرەشتى چاپەي كەردەۋە. ئىمەش ئىم ھەقەمان پەدا كە لىسەر بەرگەكەي بنووسەت: (لى بەاۋكرەۋەكانى سەعدوۋەلا شەخانى) يە.

* ئىم ژمارەيە، شىعەرە، چەكەكى خەمەي و فەلەكلەريە... چەكەكى ۋەرگەدراۋە لى زمانەكانى ئىنگلىزى و فارسى و ەرەبى. لى كەتايەدا، داۋا لى خەۋەنەرە نووسەرەن دەكەين ھەريكارەيمان لىگەدا بەكەن و، بى خەنەۋە چوۋنە و پەشنيارى بەجە، پەتەرەكە دىۋەمەند بەكەن، لى پەناۋى بەردەۋام بوۋنە و بەرەۋە پەش چوونى زەترە.

ئىسماعىل تېنبا
ھۆل-ر- (۵/۵/۱۹۹۰)

دوای بېلاوېوونې وې ژمارې دوو، بابې تېكى خنې ئاممىزم لىسېر
نووسى، بېلاوېوونې خ گېگېو، بېلاوېوونې كرايېو...